

UZAKTAN ÖĞRETİM ÜZERİNE BİR KURAM DENEMESİ(*)

Hilary PERRATON

Çev. : Dr. Lütfi ÖZBİLGİN(**)

Uzaktan öğretimi, «bir eğitim süreci içinde öğretimin önemli bir kısmının, zaman ve yer bakımından uzakta bulunan öğretici bir kimse tarafından sağlanması» olarak tanımlarsak, bu sürecin etkili olabileceği koşullarla ilgili genel nitelikte ve bir bakıma kuramsal soruları, kendi kendimize sormak zorunda kalırız. Bu soruların yanıtları ise eğitim ve iletişim kuramlarına başvurularak verilebilir. Uzaktan öğretimin kuramsal yapısı oluşturulmak isteniyorsa, onun mimarisi, günümüzün eğitim felsefesine ve iletişim kuramlarına bağlı olacaktır; yoksa tamamen yeni malzemelerle kurulmayacaktır. Bu sınırlar içinde bir kuram ortaya koymak olanaklıdır. Yazımızın düzeyi içinde bu kuramı, ondört denence halinde sunacağız.

Nyerere'in söylediği gibi, «Eğitimin amacı bireyi, kendi bilgisizliğinden ve bağımlılığından kaynaklanan engellerden ve sınırlılıklardan kurtarmaktır. Eğitim, bireylerin düşünme ve hareket özgürlüğünü genişletmeli, onları; kendi davranışları, yaşamları ve çevreleri üzerinde daha etkili olmaya sevk etmelidir. Eğitimin ileri sürdüğü ya da bireyin zihninde oluşmasına yardım ettiği düşünceler, herşeyden önce özgürlükçü düşünceler olmalıdır. Eğitim sayesinde kazanılan bilgi ve beceriler, aynı zamanda bireyleri özgürlüklerine kavuşturmanın araçları olmalıdırlar.»

Eğitim ve yetki (pouvoir) birbirine yabancı değildir. Hiç eğitimden geçmemiş kimseler, eğitimden payını almış, kazandıkları bilgilerini kendi çıkarlarına ve çevresinde bulunan cahillerin zararına kullanabilen kimselere bağımlıdırlar. Eğitim, yetkiyi kazanmak için bir araçtır, yoksa sadece iyi yetiştirilmiş mutlu azınlığın özel bir hakkı değildir.

(*) UNESCO'nun yayın organı olan PERSPECTİVES'in XI. cildinin I. sayısında yer alan bu yazı, kısaltılarak dilimize çevrilmiştir. (Ç.N.)

(**) İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü.

Bu koşullar içinde eğitimin yaygınlaştırılmasından yana olan kanıtlar, aynı zamanda eşitliğin sağlanmasından yana kanıtlardır. By-
lece eğitimin yayılması ve bu yayılmanın zorunlu olduğu düşün-
sinden yola ıkıyoruz.

Eğitimin yayılma biçiminin de büyük önemi vardır. Okullaşma oranındaki gelişmeler, bilginin sadece ğretmen tarafından sahip olunan ya da okul kitaplarının sayfaları arasında kapalı duran değ-
đerli bir şey olduğu ve öğrencinin bunları devamlı dinlemekle, oku-
makla kazanabileceği düşüncesini destekliyorsa, bu gelişmelerin sı-
nırlı bir değeri vardır. Bunun aksine burada, pek çok eğitimci gibi
diyaloğun önemini vurgulamak isteriz. Bir eğitim kuramının merke-
zinde diyaloğun bulunabileceği savı, çok çeşitli kanıtlarla destekle-
nebilir. İnsan ilişkileri ve ilginin uyandırdığı etkilerle diyalog, bilgi-
nin kazanılmasını özendirir. Öğretmen ile ğrenci arasında doğru-
dan kurulan diyalog sayesinde eğer öğrenciye, kazanmak üzere ol-
duğu yeni bilgilerin hangi biçimde onun önceki bilgilerine ve içinde
yaşadığı evre koşullarına bağlanabileceği gösterilirse, bilginin ka-
zanılması daha verimli olur. Diyaloğun önemli bir başka işlevi de
farklı yönlerden kontrol yapmaya olanak vermesidir. Öğretmene,
sadece ğrencilerinin ne kadar ilerlediklerini kontrol etme olanağı
vermekle kalmaz, aynı zamanda ğretmen, verdiği derslerin anlaşıl-
ma durumlarına göre kendi yönteminin etkililiğini kontrol edebilir.
Diyaloğun bulunmadığı durumlarda öğretimin, tek yönlü ve belirli
bir görüşün benimsetilmesi biçiminde yapıldığı ne sürülebilir. As-
lında, ğretmen ve öğrenciye birey olarak saygı duyan bir eğitim
sisteminde diyalog, zorunlu koşullardan biridir.

Eğer bizim, eğitimi yaymak ve diyaloğun kurulmasını vurgula-
mak gibi iki temel amacımız varsa, sanıyoruz ki bir ızaktan ğretim
kuramı, bunun nasıl yapılabileceğini göstermelidir.

Uzaktan ğretimin uygulanma biçimi, politik ve kültürel olarak
belirlenir. Örneğin, ünvanlara duyarlı bir toplumda yaşıyorsak ve o
toplumda dđploma hastalığı yaygınsa, bir uzaktan ğretim kurumu
bunlara güçlükle karşı koyabilecektir. Uzaktan ğretim kurumları,
kaçınılmaz bir biçimde kendi toplumlarının değer yargılarını yansı-
tırlar.

Eğitimin yaygınlaştırılması :

Denencelerimizden ilk beşi, uzaktan öğretimin uygulanma bii-
miyle ilgilidir.

Chu ve Schramm basılı materyel (gereç), radyo, film, televizyon ve yüz yüze öğretim arasındaki farklılıkları araştırmak için bu, çeşitli ortamların üstünlüklerini karşılaştırmalı olarak inceleyen eserleri derinliğine analiz etmişlerdir. Bu konudaki araştırmaları göstermiştir ki etkili bir öğretim bakımından çeşitli araçlar arasında önemli bir farklılık yoktur. Öğrenciler arasındaki bireysel ayrılıklar ile incelenen konular arasındaki farklılıklar, öğrenmenin kolaylaştırılmasında daha belirleyici bir rol oynamalarına karşılık, teknik yayın araçları arasındaki farklılıklar daha az önemli görünüyor. Buradan birinci denencemizi şöyle ifade edebiliriz : **Herhangi bir konuyu öğretmek için herhangi bir araç kullanılabilir.**

Bu denenceden şu sonuç ortaya çıkıyor : Bilginin, öğretmenden öğrenciye aktarıldığı bir ortamda bulunan öğretmenin, bazı öğreticilik nitelikleri bakımından yeri doldurulabilir. (Öğretmenin yeri doldurulamayacak nitelikleri de vardır. Buna yedinci denencemizde değineceğiz.) Böylece, bir öğretme ortamında öğretmenin hazır bulunmasının gerekli olmadığını söyleyerek ikinci denencemizi şöyle formüle edebiliriz : **Uzaktan öğretim, öğretmen ve öğrencinin zorunlu olarak aynı yerde ve zamanda hazır bulunmaları gerektiği durumlarda, eğitimin yaygınlaştırılmasını sınırlandıran öğretici öğrenci arasındaki sabit sayısal ilişkilerden kaynaklanan engelleri ortadan kaldıracaktır.** Eğitimin yaygınlaştırılması her zaman öğretici sayısında bir artışı gerektirmiştir. Eğer uzaktan öğretim sayesinde bu sınırlayıcı engelleri ortadan kaldıracaksak, uzaktan öğretimin maliyeti, geleneksel yöntemlerle yüz yüze yapılan öğretimin maliyetini aşmak koşuluyla, eğitimin yaygınlaştırılması olanağını arttıracaktır. Radyo, televizyon ve basılı materyel sayesinde bir öğretmen, geleneksel yöntemlerden daha çok sayıda bireyi yetiştirebilir. Bu sayede geniş ölçüde ekonomi yapmak olasıdır ve bu tür uygulamaların amprik sonuçları vardır. Buradan üçüncü denencemize geçebiliriz : **Bazı durumlarda, erişilen öğrenci sayısı ve bilgilerin kazandırılması bakımından değerlendirilen uzaktan öğretimin maliyeti, daha ucuz gelebilir.**

Ancak uzaktan öğretim, her zaman daha ucuz değildir. İlköğretim düzeyinde, öğretmenlerin büyük çoğunluğunun aylıkları o kadar düşüktür ki, çocukların eğitiminin daha ekonomik olarak yapılacağı bir başka yol düşünülemez. Buna karşılık, üniversite düzeyinde öğretim o kadar pahalıdır ki, onun yerine çözüm olarak daha ucuz gelen uzaktan öğretimi önermek kolaydır. Hangi öğretim düzeyi olursa olsun, eğer bir ders, az sayıdaki öğrenciler tarafından izleniyorsa ve öğrenimi terketme oranı yüksekse, uzaktan öğretim çözümü

de pahalı olabilir. Aynı şekilde uzaktan öğretimde kullanılacak iletişim araçlarının seçimi de öğrenci maliyetini etkiler. Dördüncü denencemiz şudur : **Uzaktan öğretim sayesinde gerçekleştirilebilecek ekonomi; öğretimin düzeyine, öğretimden yararlanan öğrenci sayısına, iletişim araçlarının seçimine ve üretilen programların gösterişli (solistike) oluş derecesine bağlıdır.**

Eğer bu denenceler doğruysa, uzaktan öğretimin etkili olabileceğini ve maliyetinin, geleneksel öğretimin maliyeti karşısında avantajlı olarak savunulabileceğini söyleyebiliriz. Bu durumda uzaktan öğretimin, eğitimin yayılmasına yardım ettiği açıkça görülmektedir. Beşinci denencemiz de şöyle ifade edilebilir : **Uzaktan öğretim, geleneksel yollardan erişilmesi olanaksız geniş bir öğrenci kitlesine, öğretim hizmeti götürebilir.**

Diyalog :

Uzaktan öğretim, eğitimin yaygınlaştırılması olarak belirlediğimiz birinci amaca ulaşmada, bize yardım edebilir. Ancak, ikinci amacımız olan diyalogun kurulması üzerine etkisi ne olabilir? Eğitimci olarak uzaktan öğretimde karşılıklı ilişki (etkileşim) ögesine daha fazla önem vermek zorundayız. Ancak, uzaktan öğretimin büyük ölçüde ekonomi yapmaya uygun olmasından kaynaklanan çekiciliği, bu karşılıklı ilişki ögesinin payının azaltılmasını gerektirir. Eğitimden daha çok kimsenin yararlanmasını istediğimizde, büyük önem taşıyan ekonomik kanıtlarla, diyalog kurmanın zorunluluğunu ortaya koyan eğitsel kanıtlar arasında denge kurmak esaslı bir sorundur. Şunu da belirtmek yerinde olacaktır. Geleneksel öğretimin büyük bir bölümü, diyalog üzerine dayanmaz. Çocuklara ezbercilik öğretilir. Aslında okulda ve okul dışında herşey keşfetme ve diyalog ile öğretilmiyor. Uzaktan öğretim için en büyük güçlük, sadece geleneksel öğretimde olduğu kadar diyalog olanağı sağlamak değil, bunun daha çoğunu sağlamaktır. Ancak, diyalog için oldukça gösterişli ve iyi donatılmış olan İngiliz Açık Üniversitesi bile bu sorunun tamamen üstesinden gelebilecek bir duruma erişememiştir. Bununla beraber, Açık Üniversite ve diğer uzaktan öğretim kurumları çeşitli yollarla diyalogun artmasını özendiriyorlar. Senegal Eğitim Radyosunun dinleyici grupları tarafından geri - besleme yoluyla sağlanan bilgiler, hükümetin uyguladığı politikada bir değişimin meydana gelmesine yardım etmiştir. National Extension College'in mektupla öğretim derslerini izleyen öğrenciler, öğrenimlerini genellikle uzaktan öğretim yöntemleriyle yapmış olmalarına karşın, öğretmenleriyle yazılı ya da doğrudan kurdukları diyalogların, kazandıkları bilgi-

nin önemli bir kısmını oluşturduğunu söylemişlerdir. Altıncı denencemiz : **Uzaktan öğretimi, diyalogun mevcut olabileceği biçimde düzenlemek olanaklıdır.**

Bu diyalog, ya yazışma yoluyla, ya öğretmen ile öğrencilerin belirli fırsatlarda yapacakları toplantılarda, ya da herhangi bir grup tartışmasında kurulabilir. Ancak, diyalogun mevcudiyeti bizi, öğretmenin görevinde bir değişme meydana geleceğini düşünmeye götürür. Uzaktan öğretimde çalışan öğretmenin görevi, sınıftaki öğretmenin görevinden farklıdır. Bir sınıf ortamına uygun gelebilecek bir açıklama biçimi, göze ve kulağa hitabedecek bir mesaj haline dönüştürüleceği zaman genellikle değiştirilmelidir. Nasıl ki bir tiyatro oyunundan hareket ederek bir film yapmak için sahnenin önüne bir kamera yerleştirmekle yetinmemek gerekiyorsa, aynı şekilde eğitici bir materyel hazırlayan öğretmen de kendisini, sadece sınıfın önünde söylenecek ve yapılacaklarla sınırlandırmamalıdır. Öğrenciler tarafından yararlanılacak basılı ve görsel materyelleri hazırladıktan sonra uzaktan öğretimin öğrencileriyle karşılaşan öğretmenin, sınıftaki öğretmenden farklı bir rolü vardır. O, artık bilginin aktarılması için bir aracı olmaktan daha çok dışardan çeşitli yollarla kazanılan bilginin özümlemesinde öğrencilere yardım etmek için orada bulunmaktadır. Yedinci denencemiz de şudur : **Bir öğretmen, uzaktan öğretimin öğrencileriyle karşılaştığı zaman rolü değişir. Bilgiyi onlara aktarmak yerine, kazanılmış bilginin özümlemesini kolaylaştırır.**

Grupla çalışma, geleneksel öğretimde olduğu kadar uzaktan öğretimde de önemli bir yer tutar. Yetişkinler eğitiminde ekip halinde çalışmanın daha yararlı olduğu biliniyor. Dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan grupla öğrenme projelerinin büyük bir çoğunluğu, bu yöntemin etkililiğini doğrulamaktadır. Bu sonuçlar, iletişim kuramı tarafından da desteklenmektedir. Şöyle ki, bir yeniliğin kabulü söz konusu olduğunda, eğer yenilikle ilgili sorunları dostlarımızla, meslektaşlarımızla tartışmışsak, o konuda sadece kişisel ve pasif bir biçimde bilgi aldığımız duruma göre yeniliği, kolayca kabul etmeye eğilimliyizdir. Bunlar bizi, sekizinci denencemiz şöyle formüle etmeye götürüyor : **Uzaktan öğretim, bir gruba uygun düşecek bilgilerin verilmesi için kullanıldığı zaman, grup tartışması, bilginin özümlemesinde etkili bir yöntemdir.** Uzaktan öğretim, grup çalışması ile birleşerek eğitimi, okulun duvarlarından çok ötelere kadar götürebilir ve içinde yaşanılan çevrenin ilgileri ve gereksinimleriyle birarada düşünülebilir.

Uzaktan öğretim projelerinin uygulanması sırasında kazanılan deneyimler, ülkelerin çoğunda, kapasitelerinin altında işletilen kaynakların bulunduğunu göstermiştir. Bu kaynaklar; yer, zaman ve uygulanan çeşitli öğretim programlarına uygunluk bakımından değişebilirler. Dokuzuncu denencemiz : **Ülkelerin çoğunda, uzaktan öğretimin eğitimsel ve ekonomik yarar sağlamasına yardım etmek için kullanılabilir kaynaklar mevcuttur.**

Yöntemler :

Uzaktan öğretimin, eğitimin yaygınlaştırılması ve diyalogun kurulması gibi eğitimin önde gelen sorunlarını çözebilecek durumda olduğunu göstermek için şimdi de yöntem sorununa göz atalım. Yöntemle ilgili düşünceler bizi, aynı zamanda uzaktan öğretimin en iyi biçimde düzenlenmesiyle ilgili kararlar almaya da götürür. Eğer, birinci denenceyi kabul edersek, pek çok eğitim aracına (media) sahip olduğumuz halde bunlardan hangisini, nasıl ve hangi amaçla kullanmak gerektiğini söylemek kolay olmayacaktır. Bununla beraber, birden çok mediyı birarada kullanmanın, tek bir medianın kullanıldığı duruma göre daha iyi sonuç vereceğini düşünmek yerinde olur. Bunun çeşitli nedenleri arasında şunları sıralayabiliriz : Daha çok araç kullanıldığında daha çok zevk alarak ve neticede daha iyi öğrenilir. Çeşitli araçlar karşılıklı olarak birbirinin etkilerini kuvvetlendirirler. Kişilere göre bu medialardan bazen biri, bazen öteki daha etkilidir. İngiltere’de uzaktan öğretimin öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, daha çok media kullanan öğretimin üstünlüğü saptanmıştır. Onuncu denencemiz : **Birden çok media kullanan bir program, tek bir medianın kullanıldığı programa göre daha etkili olabilecektir.**

Bu savımız, medianın seçimi sorununu çözmez. Çoğu eğitimci ve bilim adamı için uzaktan öğretim, henüz yeterince işlenmemiş bir alan olarak durmaktadır. Okulda kitapla yapılan geleneksel öğretimin yüzyıllardan beri süregelen deneyimlerine karşılık, basılı materyeli, radyo - televizyon programlarını ve yüz yüze öğretimi biraraya getiren uzaktan öğretimde sadece birkaç yıllık deneyimimiz var. Eğer eğitimde yeni medialar kullanmak istiyorsak, kendi öğretmenlerimiz kullandıkları yöntemleri bir kenara bırakıp, onlarınkinden farklı birşeyler ortaya koymak zorundayız. Onbirinci denencemiz : **Sistem yaklaşımı, tüm uzaktan öğretim projeleri için faydalıdır.**

Öğrenci için diyalogun önemini daha önce belirtmiştik. Öğretmenin diyalogtan elde edeceği avantajlar da önemlidir ve öğrenci-

lerinden uzakta bulunan bir öğretmenin karşılaştığı sorunlar, sınıf öğretmenin sorunlarından farklıdır. Öğrencilerinin çalışma yöntemlerini tanıması olanaksız olan bir öğretmenin, ne onlara yardım etmesi, ne de hazırladığı eğitim materyelinin etkili olup olmadığını bilmesi olanaklıdır. Onikinci denencemiz : **Geri - besleme, uzaktan öğretim sisteminde zorunlu bir öğedir.**

Geri - besleme mekanizması farklı biçimlerde olabilir. Çünkü bu terim, hem öğrenciden dönen bilgiyi (öğrencinin anlayıp anlamadığını gösterir); hem de dersin yazarından geriye dönen bilgiyi kapsar. Birinci tip geri - besleme bazen hemen olur. Örneğin, mektupla öğretimde, bir dersle ilgili soruların yanıtları, kitabın sonunda bulunabilir. Ancak diğer durumlarda geri - besleme çok farklıdır ve yalnız başına çalışan öğrenci, özel sorunlarla karşı karşıyadır. Çeşitli fırsatlarda öğretmenle yüz yüze yapılacak öğretim etkinliklerine yer verilse bile uzaktan öğretim, öğrencilerinin eğitim materyelleriyle kendi başlarının çaresine bakmalarını gerektirir. Bu açıdan yönlendirilmiş çalışmaların, bilginin kazanılmasını ve özümlemesini garanti edeceğini düşünebiliriz. Öğrencinin öğrenmesine yardım etmek için onu, sadece okumak, dinlemek ve seyretmekten daha çok yapmaya zorlayan materyeller hazırlamak gerekir. Buradan onüçüncü denencemize geçebiliriz : **Daha etkili olabilmesi için uzaktan öğretimde kullanılan materyel, öğrenciyi sadece okuma, dinleme ve seyretmeye dayanan etkinliklerden başka devamlı ve çok sayıda etkinliklerde bulunmaya zorlamalıdır.**

Geri - beslemenin sağlanması ve bilginin aktif olarak kazanılması, uzaktan öğretimin etkili olabilmesi için esastır. Ancak, bunlar da kullanılacak medianın seçimi ve kullanılma amacı ile ilgili temel soruyu yanıtlamakta yetersizdirler. Mediyı; basılı materyel, radyo - televizyon programları ve yüz yüze görüşme biçimleri olarak üç grupta toplarsak, yüz yüze doğrudan iletişimin iki özelliğinin bulunduğunu görürüz. Doğrudan iletişim bir yandan öğrenci ile öğretmen arasında hemen diyalog kurulmasına olanak sağlarken, diğer yandan da öğrenci sayısına paralel olarak maliyeti arttırır. Oys, basılı materyel ve radyo - televizyon programlarıyla büyük ölçüde ekonomi yapılabilir. Önceden de belirttiğimiz gibi bu durum, eğitimin gerekleriyle ekonomiyi uzlaştırma sorununu ortaya çıkarır ve aynı zamanda çelişkili bir seçme ölçütü önerir : Etkili bir uzaktan öğretim projesi ortaya koyabilmek için özellikle öğretmenin mevcudiyetini gerektiren durumlar üzerinde önemle durmak ve çok araçlı (mültimedia) bir öğretimde tüm öğelerden bilinçli olarak yararlanmak. Ondördüncü denencemiz şunu savunur : **Mediaların seçiminde**

geriye kalan herşeyin bağımlı olacağı en önemli karar, yüz yüze öğretim kullanılmasıyla ilgilidir.

Buraya kadar söylediklerimiz neye yarayabilir? Bu tür bir kuram hazırlamanın herhangi bir faydası olabilir mi? Bunun için iki test öneriyorum. Birinci olarak, böyle bir kuram birine, belirli bir eğitim alanı içinde «ne ile» ve «hangi biçimde» uzaktan öğretimin yararlı olup olmadığını görmeye yardım ediyor mu? İkinci olarak; profesyonel eğitimcilere yararlı bilgiler sağlayacak olan ondört denencemizin açıklaması, onları denemeye koyacak yollar öneriyor mu?

«Bir insan, yaşamında büyük başarılar gösterebilir, fakat yalnız onunla övünerek kalmak isterse, o başarılar da unutulmaya mahkûm olur. Onun için çalışmak ve daima başarı aramak herkes için esas olmalıdır.»

(ATATÜRK, Ocak 1923, S.D. II)
